

İsrail Soykırımını Altında Ayakta Kalmaya Çabalayan Bir Eğitim Sistemi: Filistin Eğitim Sistemi

Cemalettin İPEK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
cemalettin.ipek@ahievran.edu.tr
0000-0002-7365-1467

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1602120

Geliş Tarihi: 15.12.2024

Revize Tarihi: 03.02.2025

Kabul Tarihi: 05.02.2025

Atf Bilgisi

İpek, C. (2025). İsrail soykırımını altında ayakta kalmaya çabalayan bir eğitim sistemi: Filistin eğitim sistemi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 400-419.

ÖZ

Bu makalede Filistin eğitim sisteminin geçmişten günümüze kadar gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Literatür taraması ile oluşturulan makalede Filistin eğitim sistemi; Osmanlı devleti dönemi, İngiliz Manda yönetimi dönemi ve İsrail devleti kurulduktan sonraki dönem olmak üzere farklı ana başlıklar altında ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Filistin’de İngiliz manda yönetiminin sona erip, İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılından sonraki dönem; İntifada hareketleri dönemi, Oslo anlaşması ile başlayan dönem ve 7 Ekim 2003 tarihinde İsrail tarafından başlatılan Gazze kuşatması sonrası dönem olmak üzere ayrı alt başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada ayrıca günümüzde Filistin eğitim sisteminin genel görünümüne yönelik olarak, Filistin’de örgün eğitimin görünümü, yönetimi, finansmanı ve güncel sorunları bağlamında, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada Filistin tarihi, Osmanlı devleti döneminde Filistin, İngiliz manda yönetimi döneminde Filistin, İsrail devletinin kuruluşundan sonraki dönemde Filistin, Filistin eğitim sistemi ve İsrail’in Filistin saldırıları konularındaki yayınlar taranarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca elde edilen bulgular doğrultusunda bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Filistin eğitim sistemi, Gazze.

An Education System Struggling to Survive Under Israeli Genocide: The Palestinian Education System

ABSTRACT

This article examines the development of the Palestinian Education system from the past to the present. In this context, the Palestinian education system is discussed under three headings: the Ottoman State and British Colonial periods, and the period after the establishment of the State of Israel. The period after the establishment of the State of Israel is examined under separate subheadings as the war between the Arab states and Israel, the Intifada movements, the Oslo agreement, and the periods after October 7, 2003. The study also attempted to make an evaluation about the current situation of the Palestinian education system in terms of the structure, management, financing and current problems of formal education in Palestine. In the study carried out through document analysis, publications on the history of Palestine, Palestine during the Ottoman Empire, Palestine during the British Mandate, Palestine after the establishment of the State of Israel, the Palestinian education system and Israel's attacks on Palestine were scanned and examined.

Keywords: Palestine, Palestinian education system, Gaza.

Giriş

Filistin eğitim sistemi üzerine yapılacak bir çalışma Osmanlı öncesi dönem, Osmanlı dönemi (1516-1917), İngiliz manda yönetimi dönemi (1917-1948) ve İsrail Devletinin kuruluşu (1948) sonrası dönem olmak üzere farklı ana dönemlere ayrılarak incelenebilir. Bununla birlikte, İsrail’in kuruluşundan sonraki dönem farklı alt başlıklara ayrılarak ele alınabilir. Bu kapsamda, 1948 ile 1967’deki Arap-İsrail Savaşı arasındaki dönem, 1967 Arap-İsrail Savaşından 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar olan dönem, 1993 Oslo Anlaşması ile 7 Ekim 2023’de İsrail’in Gazze’de başladığı işgal girişimi arasındaki dönem ve 7 Ekim 2023 sonrası dönem olmak üzere farklı alt dönemlerden söz edilebilir.

Yedinci yüzyılda Bizans hâkimiyetinden Müslümanların hâkimiyetine geçmiş olan Filistin’de, 11. yüzyılın sonlarına kadar sırasıyla Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular hüküm sürmüştür. Ancak 12. yüzyılın başlarında Haçlılar tarafından işgal edilen Filistin, 12. yüzyılın sonlarına doğru tekrar Müslümanların eline geçmiş, bu tarihten sonra 13. yüzyılın sonlarına kadar Eyyubilerin, daha sonra

Memlûklülerin, 16. yüzyılın başlarında ise Osmanlıların yönetimine girmiştir. 1917 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kalan Filistin, bu tarihten İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılına kadar İngiliz Manda yönetiminin kontrolünde kalmıştır (Karaköse, 2018). Doğal olarak bu topraklarda hâkimiyet süren yönetimler Filistin'deki eğitimi de şekillendirmiştir. Filistin topraklarında, Osmanlı devletinde eğitimde yenileşme hareketleri başlayana kadar, eğitim hizmetleri dini eğitim veren kurumlar tarafından sunulmuştur. Osmanlı devletinde, özellikle Tanzimat Fermanından sonra ivme kazanan yenileşme hareketleri ile açılmaya başlanan rüştüye, iptidai ve idadi mektepler Filistin'de de açılmaya başlanmıştır. Ancak Osmanlı dönemde Filistin'de, geleneksel medreselerin dışında, yükseköğretim düzeyinde herhangi bir eğitim kurumunun açılmadığı görülmektedir. Tanzimat Fermanından sonra Filistin'de Bartılı devletler tarafından okullar açılmaya başlanmıştır. Ancak Batılı devletlerin Filistin'de okul açma faaliyetleri Osmanlı yönetiminin 1869 yılında yürürlüğe koyduğu Maarifi Umumiye Nizamnamesinden sonra daha yaygın hale gelmiştir. 20. yüzyılın başında Filistin'de Batılı devletler tarafından açılan okul sayıları, çoğu kilise okulları olmak üzere 70'i geçmiştir (Avcı, 2015, Şimşek, 2017). İngiliz manda yönetimi, bir yandan Filistin'de faaliyet gösteren kütüphanelerle Osmanlı devletinin açmış olduğu okulları kendi yönetimine alarak yaygınlaştırmaya, bir yandan da lise düzeyinde okullar açmaya başlamıştır (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İsrail devleti kurulduktan sonra Filistin eğitim sistemi, İsrail'in 1967 yılındaki Batı Şeria ve Gazze'yi işgal girişimine kadar Mısır ve Ürdün'ün kontrolünde olmuştur. Bu dönemde Batı Şeria'daki okullarda Ürdün eğitim müfredatı, Gazze'deki okullarda ise Mısır eğitim müfredatı uygulanmıştır. İsrail'in 1967 yılındaki işgal girişiminden başlayarak, 1993 Eylül ayında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar geçen sürede, Filistin eğitim sistemi İsrail askeri otoritesinin kontrolü altında kalmıştır (Adwan, Bar-Tal ve Wexler, 2016). Bu dönemde Filistin'de okullar, Filistinli öğrencilerle İsrail askerleri arasında geçen bir çatışma ortamına dönüşmüştür (Abu-Saad ve Champagne, 2006). Avrupa'daki soykırımdan kaçan Yahudi mültecileri kendi topraklarına kabul eden Filistinliler, İsrail'in 1967 yılında başlattığı işgal girişiminden sonra, kendi topraklarında İsrail tarafından tüm haklarından mahrum bırakılmıştır (Hasan, 2024). Filistin eğitim sistemi İsrail askeri otoritesinin kontrolüne maruz kaldıktan sonra, müfredatta sansür uygulamaları başlatılmış, Filistin tarihi, kültürü ve kimliği ile Filistin vatansızlığına yönelik konu ve materyaller eğitim müfredatından çıkartılmıştır (Holt, 2001). Oysa dünyanın her yerinde, bir devletin kendi ideolojisini, ideallerini, değerlerini, tarihi hikâyelerini (efsanelerini), ahlak ve kültürlerini kasıtlı, bilinçli ve meşru şekilde yeni nesillere aktarmak için öncelikle başvurduğu birincil ve meşru araç ders kitaplarıdır (Adwan, Bar-Tal ve Wexler, 2016). Öte yandan, Filistin'de 1967-2005 yılları arasında İsrail işgali altında kalan yükseköğretim kurumları askeri kararlarla sık sık kapatılmış, bu kurumlarda öğrenci ve eğitimciler sürekli tacizlere maruz kalmışlardır. Özellikle intifadalar sırasında okullar askeri emirlerle kapatıldıklarında, eğitim, eğitimcilerin evleri dâhil olmak üzere özel ortamlarda ya da okullara gizlice girilerek geceleri yürütülmeye çalışılmıştır (Milton, Elkahlout, ve Barakat, 2023).

Filistin'de 1970'li yıllarla birlikte üniversiteler kurulmaya başlamış, 10 yıl içerisinde beş üniversite kurulmuştur. Bu üniversitelerin dördü Batı Şeria'da [El Halil/Hebron (1971), Birzeit (1972), Beytüllahim (1973), Al-Najah (1977),] biri Gazze Şeridi'nde [Gazze İslam Üniversitesi (1978)] kurulmuştur. Gazze Şeridi'nde 1991 yılında El Ezher Üniversitesi kurulana kadar ikinci bir üniversite kurulmamıştır (<https://en.wikipedia.org>; Zelkovitz, 2014). İsrail yönetimi, kurulmaya başlanan bu üniversitelerin Filistin ulusal hareketini hızlandıracağı endişesiyle, bir yandan bu üniversitelerin akademik özgürlüğünü kısıtlamak, bir yandan da İsrail yönetimine bu üniversiteler üzerinde tam bir kontrol sağlamak amacıyla 854 nolu askeri emri çıkartmıştır. İsrail yönetimi bu askeri emri gerekçe göstererek, üniversite yönetimlerine müdahale etmeye, öğrencilerin kayıt yaptırmalarını veto etmeye, hatta kayıt yaptırmış olan öğrencilerle bu üniversitede görev yapmakta olan akademisyenleri, güvenlik gerekçesiyle üniversitelerden ihraç etmeye başlamıştır. İsrail yönetiminin bu emre dayanarak yaptığı uygulamalar zamanla üniversitelerin kapılarına belli aralıklarla kilit vurmaya, bir başka ifadeyle üniversiteleri kapatmaya dönüşmüştür. Hiç kuşkusuz bu uygulama, Filistinli akademisyen ve gençlerin milli duygularını bastırma yerine daha da keskin hale getirmiştir. Filistin üniversiteleri Oslo anlaşması (1993) imzalanana kadar, 1972 yılında kurulan Filistin Yüksek Öğretim Konseyi tarafından yönetilmiş, Oslo Anlaşmasının imzalanmasından sonra üniversitelerin yetki ve sorumluluğu yeni kurulan Filistin Yönetimi Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanlığına devredilmiştir (Zelkovitz, 2014).

Oslo Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte eğitim sorumluluğunu/yönetimini devralan Filistin Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı ulusal bir müfredat geliştirme amacıyla UNESCO ile işbirliği yaparak Filistin Müfredat Geliştirme Merkezini kurmuştur. 1994 yılında başlayan bu süreci İtalyan Uluslararası İşbirliği Bakanlığı ve Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) gibi kuruluşlar da maddi olarak desteklemiştir (Naser-Najjab, 2020).

İsrail'in 2007'de Gazze'ye başlattığı abluka süreci, sosyo-ekonomik çöküntünün yanında, başta yükseköğretim kurumları olmak üzere eğitim sistemini de tamamen çöktürmüştür. Bu süreçte eğitim binaları yıkılmış, öğrenciler, eğitimciler ve eğitim çalışanları öldürülmüştür (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023). İsrail'in 2007 yılından bu yana Filistin eğitim sistemi üzerinde sistematik olarak uyguladığı yıkıcı saldırılar, bir yandan eğitim tesisleri üzerinde onlarca yıl onarılamayacak maddi hasara yol açmış, diğer yandan eğitim çağındaki nüfusun eğitime erişimini engellemiş, bir yandan da uluslararası düzeyde öğrenci ve akademisyen hareketliliğini kesintiye uğratmıştır. Bütün bu uygulamalar uzun dönemde Filistin eğitim sisteminin gelişimine ket vurmuştur. İsrail'in Filistin eğitim sistemi üzerinde uyguladığı sistematik yıkıcı faaliyetler hiç kuşkusuz, Filistin'in tarihini, ulusal kimliğini, kolektif hafızasını ve kültürel mirasını silmeyi hedef almanın yanında, Filistin'in entelektüel sermayesi ile nitelikli insan kaynağını da kurutmaktadır (Rabia ve Habash, 2024). İsrail'in 7 Ekim 2023 tarihinden sonra Gazze'de başlattığı işgal girişiminden sonra adeta bir eğitim katliamına dönüşen İsrail saldırıları Gazze'deki okulların yaklaşık %80'i hasar görmesine, üniversitelerin kapanmasına, eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetlerin tamamen durma noktasına gelmesine yol açmıştır (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024).

Amaç

Bu çalışmanın genel amacı Filistin eğitim sistemini farklı dönemlere ayırarak, ayrıntılı şekilde incelemektir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Osmanlı döneminde Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
2. İngiliz manda yönetimi döneminde Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
3. İsrail devleti kurulduktan sonra Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
4. Oslo anlaşması sonrasında Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
5. 7 Ekim 2023 sonrası dönemin Filistin eğitim sistemi üzerinde ne tür etkileri olmuştur?
6. Filistin eğitim sistemi ile ilgili nasıl bir genel değerlendirme yapılabilir?

Yöntem

Bu çalışma belgesel tarama yoluyla yapılmıştır. Belge incelemesi olarak da bilinen bu tür çalışmalarda, araştırma verilerine araştırma konusuyla ilgili mevcut kayıt ve belgelerin incelenmesi yoluyla ulaşılmakta ve bu veriler araştırmanın amacı doğrultusunda değerlendirilmektedir. Belgesel taramalarda, araştırılması amaçlanan konu ile ilgili bilgi içeren yazılı kaynaklar incelenerek değerlendirilmektedir (Wach, 2013; Kırıl, 2020). Çalışmada bu bağlamda Filistin eğitim sistemiyle ilgili kitap, makale, tez, kuruluş raporları ve haber siteleri taranmıştır. Bu yolla elde edilen veriler, araştırmada cevap aranan sorular kapsamında değerlendirilerek raporlaştırılmıştır.

Bulgular

Araştırmada incelenen kaynaklarda Filistin eğitim sistemi ilgili elde edilen bulgular; Osmanlı dönemi, İngiliz manda yönetimi dönemi, İsrail devleti kurulduktan sonraki dönem, Oslo anlaşması sonrası dönem ve 7 Ekim 2023 sonrası dönem olmak üzere ayrı alt başlıklar altında sunulmuştur.

Osmanlı Dönemi

Başta Kudüs olmak üzere Filistin topraklarında Osmanlı yönetiminden önce kurulan birçok medrese faaliyet göstermiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde, Filistin'de Memlûklüer döneminden kalan 56 medreseye ilaveten 40 medrese daha açıldığı bilinmektedir. Ancak 18. yüzyıla birlikte Osmanlı Devletinde duraklama dönemine girilmesi nedeniyle, vakıfların maddi ve mali güçlerini kaybetmeye

başlaması sonucunda, medrese sayılarında azalma görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde yenileşme dönemine girilene kadar, Filistin'de medreselerin yanında geleneksel dini eğitim veren kütta ve sıbyan mektepleri de eğitim hizmeti sunmuşlardır. Evliya Çelebi, 1672 yılında Kudüs'e yaptığı ziyaret sırasında Kudüs'te 40 sıbyan mektebi olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, 1870'li yılların başında Kudüs'te Müslüman çocuklara eğitim veren 10 kütta (sıbyan mektebi) ile bir o kadar da medrese olduğu, 2. Abdülhamit döneminde iptidai mektep (ilkokul) sayısının 300'ün üzerine çıktığı belirtilmektedir. 1906 yılında Filistin'de erkek öğrencilere eğitim veren 350 iptidai mektep ile kız öğrencilere eğitim veren iki kız iptidaisinin olduğuna ilişkin kayıtlar bulunmaktadır (Aslan ve Alamleh, 2015).

Filistin'de Osmanlı eğitim sistemindeki gelişmelere paralel olarak, 1846 yılından başlayarak yeni okullar açılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde 1869 yılında yürürlüğe giren Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile eğitimde ilköğretim ve ortaöğretim kademelerine geçilmesiyle, Filistin'de de ilköğretim kademesinde modern tarzda okullar açılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, Filistin'de Osmanlı devleti tarafından açılan okulların yanında şehir ve köylerde kütta ya da mektep denen geleneksel dini eğitim kurumları faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Devletten herhangi bir ekonomik katkı almayan bu dini eğitim veren okullarda eğitim dili Arapça olmuştur (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

Tanzimat reformları ile birlikte Osmanlı devleti ekonomi, hukuk ve altyapı alanlarına daha güçlü bir şekilde müdahale etmeye, kamu eğitimi ve sağlık alanlarında etkin rol üstlenmeye başlamıştır. Devlet, daha önce vakıflar ya da özel girişimler tarafından yürütülen faaliyetleri "kamu görevleri" olarak görmüş, sokakların temizlenmesi, aydınlatılması, park, yeşil alan ve kanalizasyon sistemlerinin kurulması ile sağlık ve eğitim koşullarının iyileştirilmesi gibi husular kamuya ait hizmetler olarak kabul edilmiştir. Bunlara ilaveten, farklı şehirlerde saat kuleleri inşa edilmiş, belediye binaları, tren istasyonları, posta-telgraf ofisleri, okullar, hastaneler, hapishaneler ve yeni hükümet binaları kurularak kamu görevleri/hizmetleri yeniden tanımlanmıştır. Tanzimat dönemi ile başlayan bu uygulamaların Filistin'deki karşılığı ilk başta sınırlı kalmış olmakla birlikte, Filistin'de de yeni devlet okulları açılmaya başlamıştır. Teorik olarak, okula devam zorunlu ve kamu eğitimi ücretsiz olsa da uygulamada okul eğitimi tüm nüfus için finanse edilememiştir. Yeni açılan devlet okullarının müfredatı dini konuların yanında Avrupa dillerinden matematiğe ve tarihe kadar uzanan güncel konuları da içermiştir. Yeni açılan okullarda öğretim yöntemleri ve okulların düzen ve işleyişi de yenilenmiştir. Örneğin; daha önce geleneksel okullarda yerde minderler üzerinde öğretmenin etrafında toplanan öğrenciler artık okul üniformaları giymiş olarak, sandalyelerde ve sıralarda oturmaya başlamışlardır. Öğretmenler derslerde sadece kendi bilgilerini aktarmanın ötesinde, öğrencilere ders kitapları da okutmaya başlamışlardır. Ders kitaplarının bazıları, canlı varlıkların temsiline ilişkin dini çekimler olmasına rağmen, resimli olarak basılmaya başlanmıştır (Kramer, 2002).

Tanzimat Fermanının ilanından sonra Batılı devletler de Filistin'de okullar açmaya başlamışlardır Batılı devletlerin Filistin'de okul açma faaliyetleri 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesinden sonra daha yaygın hale gelmiştir (Avcı, 2015, Şimşek, 2017). Maarifi Umumiye Nizamnamesinde, Osmanlı topraklarında yabancıların okul açması üç şarta bağlanmıştır. Bunlar; (1) okullarda görevlendirilecek öğretmenlerin Maârif Nezâreti (Eğitim Bakanlığı) tarafından onaylanmış bir şahadetnameye sahip olmaları, (2) öğrencilere okutulacak ders kitapları listesi ile ders program çizelgelerinin Osmanlı yönetimine onaylatılması ve (3) açılacak okullar için Maârif Nezâreti'nden ruhsat alınması şartıdır. 1900'lü yılların başına gelindiğinde Kudüs sancağında 28'i İngiliz, 24'ü Fransız, 14'ü Alman, 5'i Amerika Birleşik Devletleri ve 5'i Rusya olmak üzere toplam 76 yabancı okul bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Bu okullar, genelde ilkök (iptidai mektep) olmak üzere rahip okulu, sanayi okulu, ziraat okulu ve ortaokullardan (idadiler) oluşmuştur. Bu okullarda eğitim alan toplam 4. 857 öğrencinin %34'ünün İngiliz, %29'unun Alman, %21'inin Fransız, %12'sinin Rus, %4'ünün ise Amerikan okullarına devam etmekte olduğu bilinmektedir. Genelde ilgili ülkelerin uhdesindeki kiliseler tarafından yönetilen bu okullara Müslüman çocukların gönderilmesi yasaklanmıştır (Şimşek, 2017).

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği sırada Filistin'de 95 devlet ilkokulu ile 3 ortaokulda toplam 8.250 öğrenciye modern eğitim verilirken, geleneksel eğitim veren 379 kütüphane ile Kudüs bölgesinde yoğunlaşmış yabancı özel okullarda 8.700 öğrenciye eğitim verilmekteydi. Bu dönemde Filistin topraklarında yükseköğretim düzeyinde eğitim verecek modern tarzda herhangi bir kurum açılmamıştır. Yükseköğretim düzeyinde dini eğitim Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nden, laik eğitim ise İstanbul ve Beyrut'taki kurumlardan alınabilmıştır. Bu dönemde Filistin kırsalında, köy Kur'an okulları hariç, eğitim hizmeti çok kısıtlı sunulabilmıştır. Filistin'de Birinci Dünya Savaşı arifesinde yaklaşık sekiz bin Arap ve Yahudi öğrencinin eğitim gördüğü 98 Osmanlı devlet okulu, yüzlerce kütüphane ile yaklaşık 500 yerli ve yabancı özel okul bulunduğu belirtilmektedir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Alman ve Amerikan okulları ile bazı Yahudi okullarının dışında, yabancı okullar kapatılmıştır. Savaşın sona ermesiyle Filistin'de manda yönetimini kuran İngilizler bu okulların çoğunun yeniden açılmasına izin vermiş, Kudüs'teki Osmanlı okullarının çoğunu kendi oluşturmaya başladığı yeni sisteme dâhil etmiştir (Kramer, 2002).

İngiliz Manda Yönetimi Dönemi

İngilizler Filistin'de manda yönetimi kurduktan sonra, kütüphane düzeyindeki özel okullarla Osmanlı Devletine bağlı olarak faaliyet gösteren okulları yaygınlaştırarak kendi yönetmeye, sınırlı sayıda da olsa lise düzeyinde okullar açmaya başlamıştır. Bu liseleri bitiren Filistinliler, bir yandan memur olarak istihdam edilerek ekonomik güvenceye kavuşmuş, bir yandan da manda yönetimi tarafından muhatap alınarak belirli bir sosyal statü elde etmişlerdir (Abu-Saad ve Champagne, 2006). Manda yönetimi, ekonomik zorluklar nedeniyle Filistin'de yeterince okul açarak zorunlu eğitim uygulamasına gidememiştir. Filistin kırsalında köylüler kendi okullarının inşasına katkıda bulunmak zorunda kalmışlardır. Manda yönetimi döneminde, Osmanlı devlet okulları ile yabancı özel okullarda yeniden düzenlemeler yapılmış, sadece Arapça dilinde eğitim yapan özel enstitüler/okullarla, İbranice veya bir Avrupa dilinde dini veya laik eğitim veren özel Yahudi okulları da açılmaya başlanmıştır. İngiliz Manda Yönetimi Antlaşması'nın 15. maddesi ile Filistin'deki okullara kendi müfredatını ve öğretim yöntemlerini belirleme konusunda belli düzeyde özerklik tanınmıştır (Kramer, 2002).

Manda yönetimi döneminde Filistin'deki devlet okullarında Filistinli öğrenciler Filistinli öğretmenlerden ders almışlar, okullarda Filistinli müdürler görev yapmıştır. Ancak eğitimle ilgili politika ve kararlarla eğitim müfredatı üzerinde İngiliz manda yönetimi söz sahibi olmuştur. Böyle olunca Filistinli öğrencilere sunulan müfredatta Filistin ve Arap kültür ve tarihine yönelik dersler yer almamıştır. Öğrencilere okutulan diğer tarih ders kitaplarında (örneğin Roma İmparatorluğunun sonu ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemi kapsayan bir tarih kitabında) Araplarla ilgili sadece birkaç paragraf yer almıştır. Buna karşılık manda yönetimi eğitim dairesi Yahudi cemaati okullarının tüm sorumluluğunu Yahudi cemaatine bırakmıştır. Bu uygulama bazı Filistinli eğitimcilerin bu duruma karşı çıkmalarına, bunun sonucunda istifa etmelerine ya da görevden alınmalarına yol açmıştır. Örneğin, Kudüs'teki Arap Öğretmen Kolejinde görev yapmakta olan Derviş Mikdadi adlı eğitimcinin, kurmuş olduğu bir izcilik kulübüne, Irak ve Suriye fatihi olarak bilinen Müslüman komutan Halid bin Velid adını vermesine İngiliz manda yönetimi karşı çıkmıştır. Manda yönetimi o eğitimciye üç öneri sunmuştur: (1) izcilik kulübünü kapatmak, (2) kulübü, izciliğin kurucusu olarak kabul edilen Baden Powell adına kurulmuş olan izcilik kulübüne katmak veya (3) istifa etmek. Bu tepkiyle karşılaşan Derviş Mikdadi; eğitim dairesine verdiği tarihe geçen cevabi yazı (*hayatında hiç yenilmeyen büyük komutan Halid bin Velid izci kulübü dağıtılmayacak ve İngiliz Baden Powell kulübüne de katılmayacaktır. İşte istifam...*) ile görevinden istifa etmiştir (Davis, 2003; Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İngiliz manda yönetimi ilk kurulduğu günlerde Filistin toplumunda bir coşku hissi oluşturmuştur. 1917-1920 yılları arasında, Filistin'i yöneten İngiliz askeri hükümetinin Siyonizmi desteklemediği hissiyle oluşan bu olumlu hava, 1920'de bir Siyonist olan Herbert Samuel'in *yüksek komiser* pozisyonuna atanmasıyla bozulmaya başlamıştır (Foster, 2011). Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak amacıyla; *toprağı olmayan bir halk için, halkı olmayan bir toprak* sloganı ile Siyonizm hareketi başlatılmıştır (Masalha, 1997; Abu-Saad ve Champagne, 2006). Bu slogan, İngiliz

sömürgecilerin Avustralya'da yaşayan Aborjinleri yok sayan *kimseye ait olmayan boş topraklar* betimlemesinden taklit edilmiştir. İngiliz manda yönetimi, Arap nüfusun Yahudi nüfustan 10 kat daha fazla olduğu Filistin'de bir Yahudi devleti kurulacağını vaat etmiştir. 1948 yılında İsrail devleti kurulduğunda Filistinli nüfusun yaklaşık %80'i ya topraklarından sürülmüş ya da Filistin'den kaçmak zorunda bırakılmıştır. Filistin'de kalanlar ise Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde mülteci gibi yaşamak zorunda kalmışlardır (Abu-Saad, 2019).

Arap dünyasında Osmanlı devleti hakkında 1920'lere kadar Araplara medeniyet getirmeyi başaramayan geri kalmış ve işgalci devlet imajı ön planda olmuştur. Hatta İngiliz manda yönetiminin Siyonizm'e destek verdiği ve Yakın Doğu üzerinde sömürgeci emelleri olduğu ortaya çıkmaya başlamasına rağmen Filistin toplumunda, İngilizler için, sömürgeci devlet imajından ziyade kurtarıcı devlet imajı hâkim olmuştur. Ancak 1920'lerin sonlarına doğru bu olumlu İngiliz imajı yerini olumsuz bir imaja bırakmaya başlamıştır. Filistin basınında 1920'lerde Osmanlı yönetimi ile ilgili olumsuz örnekler yazılıp çizilirken, 1930'lardan sonra, özellikle II. Abdülhamit ve onun Suriye'ye vali olarak atadığı Mithat Paşa tarafından Filistin'e yapılan yol yapımı, tarımın geliştirilmesi, sanayi ve eğitim/okul hizmetleri basında yer almaya başlamıştır. Bu kapsamda Osmanlı yönetiminin yapmış olduğu hizmetler; ilk ve ortaokul inşa edilmesi, hukuk, tıp, idari ve askeri alanlarda kolejlerin açılması, ayrıca ticaret ve ulaşımı geliştirmek için geniş demiryolu ağı (Kudüs'ten Yafa, Beyrut, Şam, Halep, Hayfa ve Akka'ya) inşası şeklinde dile getirilmiştir. Osmanlı yönetimi hakkında 1930'lardan sonra oluşmaya başlayan olumlu imajın, İngiliz manda yönetiminin olumsuz uygulamalarının (örneğin Siyonizm projesine verdiği destek) Osmanlı yönetiminin olumsuz hatırasını gölgede bırakmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Ancak, ilginç bir şekilde, 1930'lardan sonra başlayan Osmanlı yönetimine yönelik olumlu imaj 1950'lerden 1970'lere kadar tekrar olumsuzla evrilmiş, 1970'lerden 1990'lara kadar yeniden olumluya dönmüştür (Foster, 2011).

1948 yılında İsrail Devleti kurulduğunda, Filistin eğitim sisteminde resmi olarak 7 yıllık bir ilkokul ile 4 yıllık bir lise eğitimi uygulaması olduğu görülmektedir. Ancak pratikte 5 ya da 6 yıllık bir ilkokul eğitimi uygulanabilmiştir. İngiliz manda yönetimi döneminde her ne kadar eğitim yaygınlaştırılmaya çalışılsa da bu okullarda, eğitim çağında olan nüfusun ancak 1/3'üne karşılık gelen kısıtlı bir kesim eğitim alabilmiştir. Osmanlı döneminde 1914 yılı verilerine göre okul çağındaki nüfusun %12'si eğitim alabilirken, 1946 yılına gelindiğinde eğitim alabilen bu oran ancak %22'ye ulaşabilmiştir (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İsrail Devleti (1948) Sonrası Dönem

İsrail devleti kurulduktan hemen sonra (1948) Arap devletleri İsrail devletine karşı savaş ilan etmişler, ancak başarılı olamamışlardır. Ateşkes ilan edildikten sonra, yeni kurulan İsrail devleti sınırları içerisinde kalan 700 bin Filistinli sınır dışına sürülmüş, 160 bin Filistinli İsrail topraklarında kalmıştır. Kuruluş sırasında Birleşmiş Milletler örgütünce de onaylanarak İsrail'e bırakılan %54'lük toprak oranı savaş sonrasında İsrail lehine %78'e çıkmıştır. Bu olaylardan sonra Filistin'de eğitim çok karmaşık hale gelmiştir (Abu-Saad ve Champagne, 2006). Filistin halkı 1948 ile 1967 yılları arasında Mısır ve Ürdün'ün eğitim müfredatını tercih etmiş, Batı Şeria'daki okullarda Ürdün, Gazze'deki okullarda ise Mısır eğitim müfredatı takip edilmiştir. Ancak hem Batı Şeria hem de Gazze'deki eğitimin kontrolü 1967 ile 1994 yılları arasında İsrail askeri otoritesinin kontrolünde kalmıştır (Adwan, Bar-Tal ve Wexler, 2016). İsrail'in askeri kontrolü altında kalan Filistin'de okullar, Filistinli gençlerle İsrail askerleri arasında yaşanan çatışma alanlarına dönüşmüş, okul çocuklarının taciz ve şiddete maruz kalmaları yaygın hale gelmiştir. Fakat İsrail'in Filistin milliyetçiliğini bastırmaya yönelik tüm eylemleri tam tersi bir etki yaratarak, genç neslin siyasi bir bilinçle yetişmelerine yol açmıştır (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İsrail Ağustos 1967 yılında Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgale başladıktan iki ay sonra yayınladığı askeri emirlerle, okullarda önce Arapça, Tarih, Coğrafya, Felsefe ve Sosyoloji gibi konulara ait 55 ders kitabının okutulmasını yasaklamış, bunu Ürdün Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan toplam 121 kitaptan 78'ini yasaklaması takip etmiştir. Bu uygulamanın Filistinlilerin kültürlerini ve dinlerini yok etmeye yönelik doğrudan bir girişim olduğunu savunan Filistinli

öğretmenler, protesto ve grev çağrısında bulunmuşlardır. Dönemin İsrail savunma bakanı, Ekim ayında zeytin hasadının hemen başında, greve katılanları/katılacakları, grev iptal edilmezse zeytin ihracatını yasaklamakla tehdit etmiştir. Ayrıca bu grev çağrısı, ailelerin okul çocukları ile birlikte Ürdün'e taşınmak zorunda kalabileceği endişesi ile de yeterli karşılık bulmamıştır (Naser-Najjab, 2020).

Filistin eğitim sistemi 1967 sonrasında İsrail askeri yönetiminin kontrolüne geçtikten sonra, Filistin eğitiminde bir gerileme dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde İsrail askeri yönetimi bir yandan ders kitaplarına sansür uygulamış, bir yandan da Filistinli öğretmenleri gözetim altında tutmuştur. İsrail yönetimi Filistin eğitim sistemini, Filistinlilerin direnişi ile mücadelesinin önünde bir engel olarak gördüğünden, bilinçli bir şekilde hedef almış, öğretmen ve öğrencileri sanki birer savaşçılar gibi tutuklamaya başlamıştır. Bu sürecin Filistin eğitimine verdiği zarar, öngörülemeyen bir talihsizlikten ziyade, İsrail'in kasıtlı şekilde uyguladığı stratejinin ürettiği bir sonuç olarak değerlendirilmektedir (Naser-Najjab, 2020).

Filistin'de 1970'li yıllarla birlikte özel üniversiteler açılmaya başlamıştır. İlk kurulan üniversite Birzeit Üniversitesi olmuş, bunu 11 yeni özel üniversitenin kurulması takip etmiştir. İsrail yönetimi, Filistin üniversitelerini, ulusal bilinci besleyip geliştirme işlevi gördüğü ve İsrail'e karşı direniş merkezleri olduğu gerekçesiyle, sürekli saldırı altında tutmuştur (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024). Bu üniversiteler Filistin halkı tarafından milli direniş ve siyasi mücadelenin merkezleri olarak algılandığı için İsrail askeri yönetimi bu üniversitelerle ilgili olarak birtakım sınırlamalara yönelmiştir. Bina ve tesis inşasını durdurma, kütüphane kaynaklarına erişimi sınırlandırma, eğitim için gelen dış yardımları engelleme, üniversiteler için vergi muafiyetini kaldırma, askeri emirlerle akademik özgürlüğü kısıtlama, üniversite öğrencilerini tutuklayıp sorgulayarak eğitimde kesintilere neden olma, üniversite mezunlarının iş başvurularını reddetme gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır (Assaf, 1997; Abu-Saad ve Champagne, 2006):

Birinci İntifada Dönemi

İntifada kavramı, Filistin halkının İsrail işgaline karşı topluca başkaldırma eylemini ifade etmektedir. Filistin'de 1987 yılında başlayan birinci intifada sırasında okullar adeta savaş alanına dönmüştür. İsrail yönetimi intifadayı bastırma amacıyla eğitimi kesintiye uğratma politikası gütmüştür. Bu politika kapsamında, okula giden öğrenciler İsrail askerleri tarafından kışkırtılmış, bunun sonucunda öğrencilere ve okul personeline fiziksel saldırılarda bulunulmuştur. Ayrıca okullara baskınlar düzenlenerek, sınıflara göz yaşartıcı bombalar atılmış, bina ve malzemeler tahrip edilmiştir. Birinci intifada sırasında Batı Şeria'da bulunan 1.194 okulun tamamı askeri bir emirle, 1988 yılında 9 ay, 1989 yılında ise 8 ay süreyle kapatılmış, bundan yaklaşık 310 bin öğrenci etkilenmiştir (Holt, 2001; Al-Ramahi ve Davies, 2002; Abu-Saad ve Champagne, 2006). Birinci intifada dönemindeki İsrail baskısı, Filistinlileri eğitimde alternatif arayışına yöneltmiştir. Bu dönemde Filistin'e özel bir eğitim müfredatı oluşturma fikri gündeme gelmiş, camilerde, bahçelerde ve özel evlerde dersler yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Batı Şeria'da bir yeraltı okulu açılmıştır. Bu uygulama Filistin halkı tarafından memnuniyetle karşılanmış, bu yeni uygulama ile okul çağındaki tüm çocuklar eğitime yönlendirilmiştir. Bu uygulama ile Filistin halkının eğitime yönelik yığınlılığının önüne geçilmiş, toplumda bağımsız Filistin devletinin temellerinin atılmaya başladığı algısı oluşmaya başlamıştır. Ancak bu uygulama İsrail yönetimi tarafından yasadışı ilan edilerek, öğrenci ve öğretmenlerin tutuklanmalarına gerekçe olarak gösterilmeye başlanmıştır. Hatta 1989 yılında UNRWA tarafından ilkokul çağındaki çocuklar için dağıtılan evde eğitim paketleri girişimi de İsrail yönetimince engellenmiştir. İsrail yönetiminin bu uygulamalarıyla, cezalandırılan Filistin halkı değil, en temel insan hakları arasında kabul edilen eğitim hakkı olmuştur (Holt, 2001).

Birinci intifadanın sürdüğü 1987-1993 yılları arasında İsrail askeri yönetimi, askeri zorunluluk ve kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması gerekçesiyle toplu okul kapatma girişimlerine başlamıştır. İntifadanın ilk üç yılında okullarda devamsızlık oranları %40'lara ulaşmıştır. Özellikle ilkokul çağındaki çocuklar okuma-yazmayı öğrenememe durumuyla karşı karşıya kalmışlardır (Al-Ramahi ve Davies, 2002). Öte yandan Filistin'de 1994 yılına kadar okul inşası, öğretmen atama, eğitim

personelinin mesleki gelişimi ve pedagoji eğitimi gibi eğitim faaliyetleri hemen hemen her yönü ile İsrail yönetiminin denetimine tabi olmuştur. Bu dönemde İsrail yönetiminin Filistin eğitim sistemine müdahalesi iyice sıklaşmış, keyfi tutuklamalar, okul kapatmaları ve sokağa çıkma yasakları günlük rutinelere dönüşmüştür. İsrail yönetimi okulları kargaşa ve güvensizlik nedeniyle kapattığını iddia etse de gözlem raporlarında, Filistinliler tarafından gerçekleştirilen gösteri ve direnmelerin daha çok okulların kapalı olduğu zamanlarda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Filistinliler bütün bu olan bitenleri, İsrail yönetiminin, Filistinlileri kışkırtarak kendi işgal faaliyetlerini meşru göstermeye yönelik uyguladığı kasıtlı bir strateji olarak değerlendirmektedir. İntifada döneminde İsrail yönetiminin baskı ve tacizlerinden Filistin yükseköğretimi de nasibini almıştır. Filistin üniversiteleri de İsrail askeri yönetiminin emri ile kapanmalara, ders materyallerinin sansürüne maruz kalmış, bu kurumlarda çalışan uluslararası personele, *Filistin Kurtuluş Örgütü'ne ve Filistin bağımsızlık hareketine yardım eden diğer örgütlere destek vermeyeceklerine* yönelik bir belge (sadakat yemini) imzalatılmıştır. Dolayısıyla uluslararası personel sürekli olarak sınır dışı edilme tehdidi altında çalışmak durumunda kalmışlardır (Naser-Najjab, 2020).

İntifada döneminde İsrail işgaline karşı direnişte çocuk ve gençlerin yer almaya başlaması, direnişi bastırmayı amaçlayan İsrail yönetiminin eğitim kurumlarını hedef almasına, sonuç olarak okul ve üniversitelerin savaş alanına dönüşmesine yol açmıştır. İsrail askerleri, birkaç ay taş atamaları düşünceyle Filistinli çocukların ellerini/kollarını rahatlıkla kırabilmişlerdir (Holt, 2001). İntifada döneminde Filistin'de öğrenciler lise mezuniyet sınavlarından bir gün önce İsrail askerlerince kasıtlı olarak tutuklandıkları için eğitim sürecinde bir yıl kayba uğramışlar ya da yükseköğretimi tamamiyle bırakmak zorunda kalmışlardır. Filistinlilerin örgütlenerek, alternatif yükseköğretim arayışları kapsamında başlattıkları kilise, cami, toplum merkezleri, evler ve yer altı tünellerde dersler yapma faaliyetleri de İsrail yönetimi tarafından suç sayılmış, bu faaliyetlere katılan kişiler 10 yıla kadar hapisle cezalandırılmakla tehdit edilmiştir (Naser-Najjab, 2020). İntifada döneminde çoğu çocuk ve genç İsrail işgaline karşı direniş eylemlerine katılmakla birlikte bazıları bu eylemlerde yer almayı rutin yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Ancak İsrail yönetimi kreşlere giden çocuklar dâhil olmak üzere tüm Filistin halkını terörist ilan ederek, toptan cezalandırma yoluna gitmiştir. 1987 ile 1993 yılları arasında İsrail güvenlik güçleri tarafından öldürülen Filistinli çocuk sayısı (bunlardan biri 4 yaşında bir kız çocuğudur) 232 olmuştur. İsraili insan hakları örgütü *B'Tselem* dahi bu ölümlerin, İsrail askerlerinin, hayati tehlike altında olmasalar bile, kasıtlı ateş açmaları sonucunda gerçekleştiğini ifade etmiştir (Holt, 2001). Birinci intifada dönemi 1993 yılında imzalanan Oslo anlaşması ile son bulmuş, bu anlaşma çerçevesinde kurulan Ulusal Filistin Yönetimi, İsrail askeri yönetiminden devraldığı eğitim sisteminin sorumluluğunu 1994 yılında kurulan Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığına devretmiştir (Al-Ramahi ve Davies, 2002).

Oslo Anlaşması Sonrası Dönem

Eylül 1993'te, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında imzalanan Oslo barış anlaşmasından sonra İsrail askeri otoritesi Filistin eğitim sisteminin yetki ve sorumluluğunu Ulusal Filistin Yönetimine devretmek durumunda kalmıştır. Uzun bir dış kontrol sürecinden sonra, Ağustos 1994'te Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kurulması ile birlikte eğitimde bir reform süreci başlatılmış, bu sürece bazı devlet ve uluslararası kuruluşlar (örneğin Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi) finans ve uzmanlık desteği sağlamışlardır (Al-Ramahi ve Davies, 2002). Zayıf, ihmal edilmiş ve parçalanmış bir eğitim sistemini devralan Bakanlık (Moghli, 2023), *bütünleşik öğrenme projesi* adı altında, ilkokullardan başlayarak bir dizi eğitim reformunu uygulamaya geçirmiştir. Yeni ve güncel öğretim yöntemleri ile eğitimde yeniden yapılandırmaya gidilmesini amaçlayan bütünleşik öğrenme projesi, eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin geliştirilmesi bağlamında, İngiliz Hükümetine bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Kalkınma Bakanlığı (DFID) tarafından da desteklenmiştir. Ulusal Filistin Yönetimi, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yıllar süren İsrail işgali sırasında çöken eğitim sistemini ayağa kaldırmak için başlattığı bu reformlarla, eğitimde değişimi planlayıp yönetmeyi ve eğitim kalitesini iyileştirmeyi ve okulların kapasitesini artırmayı hedeflemiştir (Al-Ramahi ve Davies, 2002).

Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı, Oslo Anlaşması doğrultusunda, Filistin eğitim sisteminde bazı reformlar yapmaya başlamıştır. İlk reform, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Ürdün ve Mısır müfredatına dayanan iki farklı eğitim sistemi birleştirilerek, milli önceliklere dayalı yeni bir Filistin milli müfredatının geliştirilmesi olmuştur. Ancak yıllardır İsrail baskısı altında kalan Filistin yönetimi bu reformları hayata geçirebilmek için uluslararası yardım ve işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Bu kapsamda 1995 yılında UNESCO ile Filistin Eğitim Bakanlığı arasında Filistin müfredatının geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin temel ilkelerin belirlenmesi için anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmada ders kitaplarının hazırlanması sürecinde dikkate alınması gereken beş ilke belirlenmiştir. *Birinci ilke*; öğrencilere gerçekleri sonsuz gerçeklermiş gibi vermek yerine, onları eleştirel düşünmeye teşvik etmektir. *İkinci ilke*; öğrencileri bağımsız yargılarda bulunmaya ve akıllı seçimler yapmaya yönlendirmektedir. *Üçüncü ilke*; bireysel hak ve sorumlulukları vurgulayıcı, sorumlu ve akıllı siyasi katılımı teşvik edici ve özel çıkarlar ile kamu yararı arasında denge oluşturucu bir vatandaşlık bilincinin kazandırılmasıdır. *Dördüncü ilke*; adalet, hoşgörü, empati, çoğulculuk, işbirliği ve başkalarının görüşlerine saygı gibi demokratik değerlerin teşvik edilmesidir. *Beşinci ilke* ise öğrencilere temel metinleri ve haritaları okuma, istatistikleri yorumlama, fikirleri ilişkilendirme, interneti kullanma becerileri ile olayları, kaynakları ve verileri eleştirel ve bilimsel olarak doğrulama becerilerinin kazandırılmasıdır (Moughrabi, 2001; Al-Ramahi & Davies, 2002; Abu-Saad ve Champagne, 2006):

Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı 1996 yılında, Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki bakanlık 2002 yılında yeniden birleştirilmiştir. Eğitim Bakanlığı 1999 yılına gelindiğinde, işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki eğitim sistemlerini planlama, bütçeleme ve koordinasyon mekanizmaları kapsamında birleştirmiştir. Filistin'de yıldan yıla inşa edilen okul sayısı artmış, okuma yazma bilmeme oranı düşmüş, ilkokul seviyesinde okullaşma oranı neredeyse evrensel kayıt oranına ulaşmıştır. 2007'de Gazze Şeridi'nde yönetime gelen Hamas (İslami Direniş Hareketi) Gazze'de ayrı bir eğitim bakanlığı kurmuştur (Moghli, 2023).

Filistin Eğitim Bakanlığı 1998-2006 yılları arasında hazırlamayı planladığı ders kitaplarının dağıtımına 2000 yılında başlamış, bu kitaplardan bazılarının hazırlanıp dağıtılmaya başlanması 2008 yılına kadar sürmüştür. İsrail'in 2002 yılında Batı Şeria'yı işgal etmesi ile yeni ders kitaplarına destek sağlayan bağışçı kuruluşların desteğini azaltması ya da kesmesi nedeniyle bu süreç sekteye uğramıştır. Yeni ders kitaplarına, başlangıçta Mısır ve Ürdün müfredatlarından farklı olarak insan hakları, vatandaşlık ve çevre eğitimi konuları ilave edilmiş, 2000 yılında, *beş yıllık kalkınma planı* çerçevesinde, müfredatta cinsiyet, fakirlik ve katılım gibi toplumsal konulara da yer verilmiştir. Filistin müfredatında, öğretmenlerden alınan dönütler çerçevesinde 2016 yılında da bir güncelleme yapılmış ve 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde tüm okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Öte yandan UNRWA, Filistin Eğitim Bakanlığı müfredatına ek olarak, sorumluluğu altındaki okullarda insan hakları eğitimine ayrı bir önem vermiş, 1999 yılında uygulamaya başladığı programlarında, şiddetsizlik, sağlıklı iletişim becerileri, barışçıl çatışma çözümü, insan hakları, hoşgörü ve ideal vatandaşlık eğitimi teşvik etmiştir. UNRWA Mayıs 2012'de, insan hakları eğitimini daha da geliştirmek için yeni *İnsan Hakları, Çatışma Çözümü ve Hoşgörü* (HRCRT) politikasını uygulamaya geçirmiştir. Ancak Filistinliler, özellikle öğretmenler, veliler ve öğrenciler, bu uygulamayı, devam eden İsrail sömürgeciliği sürecinde kültürel ve akademik normalleşmenin bir parçası ve yabancı müdahale yoluyla Filistin direnişinin evcilleştirilmesi girişimi olarak görmüşlerdir (Moghli, 2023).

Filistin Eğitim Bakanlığı tarafından yeni hazırlanan ders kitapları ile ilgili olarak çok geçmeden İsrail yönetiminden tepkiler yükselmeye başlamış, UNESCO ve Dünya Bankasının bu ders kitaplarına fon sağlamayı durdurması talep edilmiştir. Bunun üzerine İsrail yönetimine destek veren ABD kongresi UNRWA'dan kendi açtığı okullarda yeni ders kitaplarını okutmamasını talep etmiştir. UNRWA bu talebe verdiği cevapta; ev sahibi ülke tarafından onaylanan kitapları kendi yetkisi dâhilindeki okullarda kullanması gerektiğini ifade etmiştir. UNRWA bununla birlikte mevcut ders kitaplarında gerekli incelemeleri yaparak, ırkçı söylemlerin kitaplardan çıkartılmasına yönelik önlemler alabileceğini ve kitaplar için insan hakları, demokrasi, barış eğitimi ve yaratıcı çatışma çözümü gibi konularda içerik üretebileceğini belirtmiştir. Öte yandan, Filistin yönetimi tarafından

hazırlanan ders kitaplarına karşı İsrail yönetiminin gösterdiği tepkilerin git gide artması üzerine, İtalyan hükümeti 2000 yılında Filistin Müfredatının geliştirilmesi sürecine maddi destek sağlamayacağını duyurmuştur. Dünya Bankası ise Filistin Eğitim Bakanlığına, ders kitaplarının geliştirilmesi ve öğretmen eğitimi için ayırdığı bütçeyi başka projelere yönlendireceğini belirtmiştir. Bu kararları diğer bağışçı ülkeler tarafından sergilenen benzer tepkiler takip etmiştir. Batılı ülkeler, yıllarca Filistinlilere karşı ders kitaplarının ötesinde düşmanca bir tavır sergileyen İsrail'in, Filistin ders kitapları ile ilgili abartılı iddialarının doğruluğunu araştırmadan, Filistin müfredatı oluşturulmasına yönelik finansman desteğini durdurmuşlardır (Moughrabi, 2021).

İsrail yönetimi, Filistin otoritesi tarafından hazırlanan ders kitaplarına bir takım gerekçelerle sansür uygularken, 1925 yılından itibaren kendi hazırladığı ders kitaplarında genel olarak Filistinlilerden, Filistin topraklarından, Filistin şehir ve kasabalarından pek bahsedilmediği görülmektedir. İsrail okullarında okutulan ders kitaplarında (özellikle tarih, coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi kitapları olmak üzere) Filistin ve Filistinli imajının önyargılar içerdiğini, Filistin ve Filistinlilere yönelik kolektif bir düşman algısı inşa etmeye yönelik ırkçı söylemler barındırdığını değerlendiren araştırmalar söz konusudur. Bu araştırmalar, İsrail ders kitaplarında Filistin ve Filistinli kavramlarının kullanılmadığını, bunun yerine terörist ve Arap kavramlarının tercih edildiğini göstermektedir. Ancak bu araştırmalar her nedense küresel medyanın dikkatini Filistin ders kitaplarındaki İsrail imajı kadar çekmemektedir. Öte yandan İsrail ders kitaplarında intifadalar sırasında İsrail güçlerine taş atan çocukların resimlerine yer verilirken, resmin orijinalindeki askeri araçlar ve tankların gösterilmediği ifade edilmektedir. Ayrıca İsrail ders kitaplarında, İsrail haritasının işgal altındaki Filistin topraklarını içerdiği ve bu haritada sadece Yahudi şehirleri ve yerleşim yerlerinin işaretlendiği, harita kapsamındaki Filistin şehir ve köyleri ile işgal altındaki toprakların genellikle gösterilmediği belirtilmektedir (Scotto, 2016). Buna ilaveten, İsrail ders kitaplarında işgal altındaki Filistin topraklarının kutsal kitaplardaki ya da İbranicedeki adları ile kullanıldığı, İsrail devletinin sınırlarının Akdeniz'den Ürdün'deki Şeria nehrine kadar genişleterek gösterildiği bilinmektedir. İsrail devletinin, Filistin ders kitaplarına yönelik sansür uygulamalarına çalışmak yerine, Filistinlilere yönelik, bu ders kitaplarının hazırlanmasına da zemin oluşturan kendi zulüm ve baskılarını gözden geçirmesinin daha uygun yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir. Zira yıllardır İsrail yönetimince zulme uğrayan, evleri ve toprakları gasp edilen, sürekli aşağılanan bir toplumun ders kitaplarına İsraililerin ya da Yahudilerin sevilmesi gerektiğine yönelik içerik ve mesajların konulmasını beklemek bir ham hayal olmaktan öteye geçmeyecektir (Adwan, 2001).

İsrail'in bir yandan Filistin'e uyguladığı baskıların, bir yandan Filistin'e destek sağlayan devlet ve uluslararası kuruluşlara gösterdiği tepkilerin artması üzerine, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinliler, 2000 yılının Eylül ayında, topraklarındaki İsrail işgalini protesto etmek amacıyla, *ikinci intifada* hareketini başlatmışlardır. Bu hareket birincisine göre, hem Filistinlilerin direnişi hem de İsrail'in tepkisi açısından, daha şiddetli ve ölümcül olmuştur. Bu süreçte İsrail devleti Filistin eğitimini hedef alarak, okul ve üniversitelere saldırma, öğretmenlere, okul çocuklarına ve üniversite öğrencilerine şiddet uygulama suretiyle yeniden Filistinlileri toplu cezalandırma yöntemi uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda, okul yolları üzerinde İsrail kontrol noktaları oluşturularak, Filistinli öğretmen ve öğrenciler tutuklanmaya ya da vurularak yararlanmaya, hatta öldürülmeye başlanmıştır. İkinci intifada sırasında da İsrail devleti yüzlerce okulu belirli sürelerde kapatarak Filistinli öğrencileri eğitimden yoksun bırakmaya devam etmiştir (Holt, 2001; Miftah, 2005; Abu-Saad ve Champagne, 2006). İkinci intifada eylemleri sırasında Filistinli çocuklar, bir öncekinde olduğu gibi yine bir şiddet girdabında kalarak orantısız şiddete maruz kalmışlardır. İntifadanın başladığı 2000 yılı Eylül ayı sonundan 2001 Eylül ayı başına kadar geçen süre içerisinde 166 Filistinli çocuk İsrail güvenlik güçleri tarafından öldürülmüş, 6000 çocuk yaralanarak sakat kalmıştır (Holt, 2001). Özetle, ikinci intifada sırasında İsrail askeri güçleri okul yolları üzerinde kurduğu kontrol noktalarını artırmış, öğretmen ve öğrenciler okula giderken şiddete maruz kalmışlar, vurulmuşlar, yaralanmışlar, öldürülmüşler ya da tutuklanmışlardır. Bu süreçte 2.500'e yakın Filistinli okul çocuğu gözaltına alınarak eğitime erişimleri engellenmiştir. Öte yandan, 2000-2005 yılları arasında 576 Filistinli öğrenci (K-12) ve 32 öğretmen İsrail askerleri tarafından öldürülmüş, okullar saldırıya uğramış, 174 okulun farklı sürelerle kapatılması sonucunda, 90 bin öğrenci eğitimden mahrum bırakılmıştır (Holt, 2001; Naser-Najjab, 2020).

İsrail yönetimi 1999 yılında, 12-14 yaş arası çocukların tutuklanmasını, gözaltına alınmasını ve hapsedilmesini öngören ve Oslo anlaşmaları ile askıya alınan 132 sayılı askeri kararını ikinci intifada sırasında yeniden uygulamaya başlamıştır. Filistin yönetimi bu kapsamda toplu çocuk tutuklamalarına başlamış ve tutukladığı çocuklara siyasi mahkûm muamelesi yaparak, uluslararası hukuku yok sayarak onları sorgulamaya ve işkenceyle itirafa tabi tutmuştur. *Uluslararası Çocukları Savunma örgütünün* (Defence for Children International) açıklamasına göre, ikinci intifadanın başladığı 2000 yılı Eylül ayı sonundan 2001 yılı Ocak ayı ortasına kadar, İsrail güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınan Filistinli çocuk sayısı 250'yi geçmiştir. Uluslararası çocuk hakları kuruluşu olan *Save the Children* (Çocukları Koruyun) örgütü ikinci intifada sırasında Filistin'de risk altında olan çocuklarla ilgili bir açıklama yapmıştır. Kuruluş açıklamasında; eğitimin, tüm çocukların hakkı olduğunu, genç bir nüfusa sahip olan Filistin için hayati bir önem taşıdığını, son zamanlarda Filistin'de yaşanan olayların eğitimi sekteye uğrattığını, bu şartlar altında okulların, öğretmenlerin ve öğrencilerin kapanma, şiddet ve yoksullaşma karşısında eğitim sistemini ayakta tutmak için çabaladıklarını ifade etmiştir. Filistinli çocukların yaşadıkları bu trajediler hiç kuşkusuz hayal dünyalarını da tahrip etmiştir. İntifada öncesinde yaptıkları resimlerde ağaç, ev ve aile bireylerini tasvir eden çocuklar, intifadan sonra resimlerinde bayrak, asker, dikenli teller ile yolar ve caddelerde yanan lastikleri tasvir etmeye; oynadıkları oyunlarda “çocuk ve asker”, “İsrail askeri ve Filistinli” ya da “sınır polisi ve Araplar” gibi rolleri resmetmeye başlamışlardır. Filistinli çocukların rüya ve hayal dünyaları üzerine yapılan araştırmalarda, çocukların genelde savaşla ilgili rüyalar gördükleri, birçoğunun ise şehit olmayı hayal ettikleri tespit edilmiştir (Holt, 2001).

Filistin yönetimi 2016-2017 eğitim-öğretim yılında ilköğretim ve ortaöğretim müfredatında revize çalışmaları başlatmıştır. Akabinde, yeni ders kitaplarında radikalizmin teşvik edildiği ve öğrencileri İsrail'e karşı kışkırttığı eleştirileri yapılmaya başlanmıştır. Bu eleştirilere 2017 yılında cevap veren UNRWA, sorumluluğu altında olan Gazze ve Batı Şeria'da okullarda okutulan ders kitaplarına yönelik eleştirileri ret ederek, incelemelerinden geçen yeni müfredatın BM değerleriyle uyumlu olmayı amaçladığını belirtmiştir. Filistin ders kitapları konusundaki tartışmalar, Filistin Eğitim Bakanlığı'nın 2017-2018 eğitim yılı için çıkardığı yeni ders kitaplarının ABD'deki İsrail yanlısı lobiler ve çıkar gruplarının da tartışmaya katılmalarıyla yeni bir ivme kazanmıştır. Bu tartışmaların ivme kazanması üzerine bazı kuruluşlar tarafından Filistin yeni ders kitapları hakkında hazırlanan raporlardan sonra, 18 Nisan 2018'de Avrupa Parlamentosu'nda, Filistin eğitimine sağlanacak fonu Filistinlilerin özgürlük, barış ve hoşgörü gibi 'Avrupa değerlerini' teşvik etme taahhüdüne bağlayan bir yasa tasarısı kabul edilmiştir. Bunu Filistin'e fon sağlayan diğer uluslararası kuruluşların bu kapsamdaki düzenlemelerini gözden geçirmeleri takip etmiştir (Naser-Najjab, 2020). Filistin Eğitim Bakanlığı müfredatta eleştirilere konu olan bazı hususlarda 2020-2021 eğitim öğretim yılında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, müfredatta kadınlara ve Hıristiyanlara daha fazla yer verilmiş, İsrail askerlerinin kışkırtmalarına, silahlı Filistinli direnişçilere ve anti-semitik söylemelere yönelik bazı içerik ve üniteler ders kitaplarından çıkartılmıştır (Dickson, Walker ve Gill, 2021).

Filistin eğitim müfredatı ile ilgili farklı kuruluşlar tarafından hazırlanan değerlendirme raporlarında Filistin ders kitaplarında barışa ve diğer kültürlere, etnik gurup ve dinlere saygı ile evrensel insan haklarına atıfta bulunulduğu ancak, bu kapsamda İsrail ve Yahudilere doğrudan atıfta bulunulmadığı eleştirisi yer almaktadır. Söz konusu raporlarda ihmal kavramı ile inkâr kavramının birbirine karıştırıldığı, bir başka ifadeyle, atıfta bulunmamanın inkâr anlamında yorumlandığı, değerlendirilmektedir. Benzer şekilde ders kitaplarında doğrudan İsrail ve Yahudilere yönelik nefret ve şiddet içeren içeriğin yer almadığı tespit edilmekle birlikte, kitaplarda yer alan Filistin'in kurtuluşuna yönelik içeriğin kışkırtma potansiyeli taşıdığı iddia edilmektedir. Ayrıca İsrail işgaline karşı çıkılması ve bu işgale karşı direniş çağrısı Filistin halkının İsrail'e karşı kışkırtıldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Raporlarda öne çıkan diğer eleştiriler ise Filistin coğrafya ders kitaplarında Akka ve Yafa gibi şehirlerin Filistin'in bir parçası olarak gösterilmesi, İsrail devletinin haritalarda gösterilmemesi, Kudüs'ten bahsedilirken İsrail'in başkenti olduğuna atıfta bulunmaması gibi hususlardır (Naser-Najjab, 2020).

İsrail'in Filistin Eğitim Sistemi Üzerinde Oluşturduğu Tahribat ve 7 Ekim 2023 Sonrası Dönem

Filistin Ulusal Yönetiminin çağdaş bir eğitim sistemi oluşturmaya yönelik çabaları 7 Ekim 2023 süreci ile yeniden sekteye uğrayarak iyice içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Bununla birlikte, İsrail'in Gazze'deki yükseköğretim kurumlarını hedef alması 7 Ekim 2023 sonrası dönemle sınırlı değildir. İsrail ilk olarak Gazze ve Batı Şeria'yı 1967 yılında işgale başlamış, bu işgal 2005 yılına kadar sürmüştür. Hamas'ın 2007 yılında Gazze'de kontrolü ele geçirmesinden sonra, İsrail yönetimi Gazze'yi Batı Şeria ve dış dünyadan izole etme ve ekonomik olarak çökertme amacıyla karadan, havadan ve denizden abluka altına almaya başlamıştır. Ablukalarda özellikle sivil altyapı ile tarım, su ve enerji altyapılarının hedef alınması, halkın geçim kaynakları üzerinde yıkıcı etkiler oluşturmuştur (Milton, Elkahlout, ve Barakat, 2023). İsrail devleti 2008'den sonra Gazze'deki İslam Üniversitesini, laboratuvarlarında roket üretiliyor ve salonlarında Hamas liderleri toplantı yapıyor gerekçesiyle sık sık bombalayarak tahrip etmiştir (Rabia ve Habash, 2024). Gazze, 2008-2021 yılları arasında hakın %85'inden fazlası gıda yardımına muhtaç halde dört savaşa maruz kalmıştır (Milton, Elkahlout, ve Barakat, 2023).

İsrail'in 2008-2009 yıllarında Gazze'ye yapmış olduğu *dökme kurşun harekâtı* sırasında 3 meslek yüksekokulu tamamen yıkılmış, 6 üniversite binası yerle bir olmuş, Gazze İslam Üniversitesi'nin 75 laboratuvarı ile 3 yüksekokulu zarar görmüştür. Bu süreçte ayrıca El Aksa ve El Ezher üniversiteleri de büyük hasara uğramışlardır. İsrail devleti 2012 yılında üniversitelerin kimya bölümlerinin Kassam Tugaylarını desteklediğini söylemeye başlamış, 2014 yılına gelindiğinde üniversiteleri Hamas'a bağış toplamak ve Kassam Tugayları için bir askeri operasyon merkezi işlevi görmekle itham ederek F-16 uçakları ile bombalamaya başlamıştır. Bu kapsamda 2014 yılında Gazze'de 12 yükseköğretim kurumu İsrail işgal güçleri tarafından hedef alınmıştır. 2018 yılında El Ezher üniversitesi saldırıya uğrayarak bazı fakülteleri yıkılmıştır (Rabia ve Habash, 2024). İsrail'in 2014 yılında Gazze'deki eğitim kurumlarına yaptığı *koruyucu kenar operasyonunda* 407 öğrenci ve 9 eğitim personelini öldürmüştür. Bu ölümlerin 372'si bombardıman sonucunda, 95'i Gazze İslam Üniversitesinde, 49'u El Aksa Üniversitesinde, 44'ü ise EL Kudüs Üniversitesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu operasyonlar sırasında ayrıca 1.128 öğrenci yaralanmış, bu öğrencilerin yaklaşık beşte biri, hareket, işitme ve görme kabiliyetlerini kaybederek engelli olarak yaşamak durumunda kalmışlardır. İsrail tarafından Filistin eğitim kurumlarına yapılan bu saldırıların öğrenciler, eğitimciler diğer eğitim personeli üzerinde yol açtığı psikososyal zararlar ortaya çıkan hasarın bir diğer yüzünü oluşturmaktadır (Milton, Elkahlout, ve Barakat, 2023).

Uluslararası kuruluşlar, İsrail'in özellikle 2014 yılında okullara yapmış olduğu saldırıları kınamıştır. Örneğin, İsrail'in 2014 savaşları sırasında Cibaliye'de yapmış olduğu okul saldırısı için *Uluslararası Af Örgütü* saldırının bir savaş suçu olarak araştırılması çağrısında bulunmuş, *Eğitimi Saldırıdan Koruma Küresel Koalisyonu* ise İsrail'in okullara yönelik saldırılarını uluslararası hukuku ihlal ettiği gerekçesiyle kınamıştır. Ancak İsrail'in Filistin yükseköğretim kurumlarına yapmış olduğu saldırılar uluslararası kuruluşların gündeminde pek yer almamıştır. Bununla birlikte İsrail'in 2014 yılında eğitim kurumlarına yaptığı saldırılar sonrasında UNESCO tarafından yayınlanan bir raporda; üniversitelere saldırarak öğrenme ortamlarını güvenli alanlar olmaktan çıkarmanın ciddi bir eğitim hakkı ihlali anlamına geldiği, bunun uluslararası hukuk uyarınca yasak olduğu belirtilmiştir (Milton, Elkahlout, ve Barakat, 2023). Filistin Kalkınma ve Yeniden Yapılanma Ekonomik Konseyi (PECDAR) tarafından yayınlanan rapora göre, bu süreçteki yıkımdan en çok zararı El Ezher, İslam ve Uygulamalı Bilimler üniversiteleri görmüşlerdir. Rapora göre, El-Ezher Üniversitesinin üç binası tamamen yıkılmış, bu yıkım 3 milyon dolar zarara yol açmıştır. İslam Üniversitesi iki binasındaki yıkım nedeniyle yaklaşık 4 milyon dolar hasar görmüştür. Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ise merkez kütüphanesi, laboratuvarları, meslek yüksekokulları, bilgisayar merkezi, elektrik jeneratörleri ve sınıflarının yıkılması sonucunda tahmini olarak 2,5 milyon dolar hasara uğramıştır. Gazze'de yükseköğretim kurumlarının uğramış olduğu hasarın 2014'teki toplamının 33 milyon doları bulduğu tahmin edilmektedir. Bu hasarın üniversitelerde yol açtığı mali sıkıntılar nedeniyle, üniversitelere kayıt yaptıran öğrenci sayılarında da büyük azalma olmuştur. 2010 yılında yukarıda sözü edilen üç üniversiteye (El Ezher, İslam ve Uygulamalı Bilimler üniversiteleri) kayıtlı toplam öğrenci sayısı 45 bin iken, 2019 yılında bu sayı 3 bine düşmüştür. Öte yandan, 2023 yılı verilerine göre yaklaşık 30 bin

öğrenci, öğrenim harçlarını ödeyemedikleri için mezuniyet diplomalarını alamamışlardır. Bu mali bunalım içerisinde üniversiteler, çalıştırdıkları personelin maaşlarını ödeyebilmek için kısmı (part time) istihdam uygulaması başlatmak zorunda kalmışlardır (Rabia ve Habash, 2024).

İsrail'in üniversitelere saldırıları 7 Ekim 2023 tarihinde sonra daha da yoğunlaşarak devam etmiştir. BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi'nin (OCHA) 11 Kasım 2023 tarihli verilerine göre Gazze'de yaklaşık 4.613 öğrenci ve 403 öğretmen İsrail askerleri tarafından öldürülmüştür (Hasan, 2024). Bu savaşın ilk beş ayında yaklaşık 78 bin öğrenci eğitime devam edememiş, 94 profesör öldürülmüş, El Ezher ve İslam üniversiteleri başta olmak üzere üniversiteler saldırıya uğramış, bu üniversitelerden bazılarında geriye hiçbir iz kalmazken, diğerleri ağır hasar görmüştür (Rabia ve Habash, 2024). 7 Ekim 2023 tarihinden sonra şiddetlenerek artan İsrail saldırıları nedeniyle, Gazze'deki okulların yaklaşık %80'i hasar görmüş, tüm üniversiteler kapanmış, internet kesintisi nedeniyle akademik personel ve öğrencilerin eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Batı Şeria'daki üniversiteler ise İsrail askerlerinin öğrenci ve eğitimcileri taciz etmeleri, tutuklamaları ve vurmalarını önlemeyebilmek için çareyi çevrimiçi eğitime geçmede aramışlardır (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024).

Filistin Merkez İstatistik Bürosunun 2023 verilerine göre, 7 Ekim 2023'ten sonra İsrail saldırıları nedeniyle, 3.117'si Gazze, 24'ü Batı Şeria'da olmak üzere toplam 3.141 öğrenci şehit edilmiş, 4.613'ü Gazze, 250'si Batı Şeria'da olmak üzere toplam 4.863 öğrenci yaralanmıştır. Ayrıca Batı Şeria'da 67 öğrenci gözaltına alınmış, Gazze'de eğitim tesislerinin %84'ü yıkılmış ya da hasar görmüştür (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024). İsrail'in saldırısı sonucunda Gazze Şeridi'nde sıkışık kalan 2,3 milyon Filistinlinin 1,7 milyonu yerinden edilmiş, sistematik olarak yiyeceksiz, susuz ve yakıtsız bırakılan Filistin halkı, yakın tarihin şahit olduğu en büyük insani felaket ve soykırımı maruz bırakılmıştır. İsrail'in Gazze'ye başlattığı bombardıman hareketinde hastane, cami, kilise, BM binaları ve sivillerin sığındıkları çadırların yanında, eğitim kurumları da bilinçli ve kasıtlı bir şekilde hedef alınmıştır. Bu bombardımanlarda eğitim kurumlarının %80'i moloz yığınına dönüşmüş, bu kurumların miras ve arşiv alanları ile öğrenci ve eğitimcileri sistematik olarak yok edilmeye çalışılmıştır (Alqaisiya ve Perugini, 2024).

İsrail'in 7 Ekim 2023'ten sonra Filistin eğitim sistemini tahrip etmeye yönelik saldırıları *eğitim soykırımı* (educide) kavramı ile ifade edilmektedir (Rabia ve Habash, 2024). *Eğitim katliamı* ya da *akademik soykırım* olarak da adlandırılan bu sürecin ilk 10 ayında 10.216 öğrenci, 402 öğretmen ve 107 üniversite profesörü öldürülmüş, yaklaşık 600 binden fazla Filistinli çocuk ile 90.000'den fazla üniversite öğrencisi eğitimden mahrum kalmıştır. Bu soykırımla, adeta Filistin'in geleceği elinden alınmıştır (Alqaisiya ve Perugini, 2024). Bu süreçte İsrail devletinin, resmi ve kamusal söylemlerinde Filistin eğitim kurumlarını terörizmi eğiten ve üreten merkezler şeklinde lanse etmesinde dramatik bir artış yaşanmıştır. Bu söylemler Gazze'deki Filistin yükseköğretim kurumlarının doğrudan hedef alınmasına yol açmış, Gazze'de bulunan 19 yükseköğretim kurumundan 11'i yıkıma uğramış, 6 büyük üniversiteden 4'ü bombalanmıştır. Savaşın ilk günlerinde İsrail uçakları İslam Üniversitesini tamamen yıkmış, El-Ezher Üniversitesi'nin Gazze'deki yerleşkesi ile Gazze'nin güneyindeki El-Mughraqa'daki şubesi bombalanmıştır. Aralık 2023'te El-İsra Üniversitesi işgal edilerek, İsrail askerleri tarafından operasyon ve gözaltı merkezi olarak kullanılmaya başlanmış, El-Aksa Üniversitesi'nin iki ana binası tamamen, diğer binaları kısmen yıkılmıştır. Benzer şekilde El-Kudüs Açık Üniversitesi'nin Gazze şubesi ve Kuzey Şubesi de dâhil olmak üzere bazı binaları kısmen yıkılmıştır. 13 Şubat 2024 itibariyle İsrail saldırıları nedeniyle 450'den fazla akademik ve idari personel öldürülmüştür. Ölenler arasında 3 üniversite rektörü, 7 dekan, 64 profesör yer almaktadır (Rabia ve Habash, 2024).

Filistin Eğitim Sistemine Yönelik Değerlendirme

Filistin'de eğitim, Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar Osmanlı Devleti, İngiltere manda yönetimi, Mısır, Ürdün ve İsrail'in kontrolü altında kalmıştır. Oslo anlaşmasından sonra, Filistin'de 1994 yılında Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığının kurulması ile eğitim müfredatı geliştirme, öğretmen yetiştirme enstitüleri ile yeni okullar açma çalışmaları başlatılmıştır (Hasan, 2024). Bu anlaşma ile eğitim sorumluluğunu üstlenen Eğitim

Bakanlığı Filistin eğitim sisteminde birçok yeni uygulamaya gitmiştir. Bu bağlamda, UNESCO'nun desteği ile uygulamaya geçirilen 2000-2005 Beş Yıllık Eğitim Gelişim Planında şu beş temel amaç yer almıştır: (1) Tüm çocuklar için eğitime erişim sağlamak. (2) Eğitim kalitesini artırmak. (3) Formal ve informal eğitimi geliştirmek. (4) Planlama, yönetim ve finansmanda yönetim kapasitesini geliştirmek. (5) Eğitim sistemi genelinde insan kaynaklarını geliştirmek (Moghli, 2023):

Filistin Eğitim bakanlığının hazırlamış olduğu 2008-2012 Stratejik Eğitim Geliştirme Planında dört temel ilke ön plana çıkarılmıştır (Moghli, 2023): (1) eğitim çağındaki çocuk ve gençlerin eğitime erişimlerini sağlamak (*erişim ilkesi*), (2) eğitim ve öğretimde kaliteyi yükseltmek (*kalite ilkesi*), (3) eğitimde planlama ve yönetim kapasitesini geliştirerek finans ve yönetim süreçlerini iyileştirmek (*yönetim ilkesi*) ve (4) yükseköğretimi, kademeli olarak, arz odaklı bir sektörden talep odaklı bir sektöre dönüştürerek, yükseköğretim çıktıları ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasında nitelik ve nicelik açısından uyum sağlamak (*uygunluk ilkesi*). Filistin Eğitim Bakanlığı 2014 yılında *öğrenen millet* (a learning nation) mottosu ile 2014-2019 Stratejik Eğitim Geliştirme Planını yürürlüğe koymuştur. Bu planda üç ana amaç ön plana çıkmaktadır: (1) Tüm seviyelerde eğitime güvenli, kapsayıcı ve eşit erişimin sağlanması. (2) Öğrenci temelli bir eğitim-öğretim pedagojisi ve ortamının geliştirilmesi. (3) Hesap verebilir ve sonuç odaklı bir liderlik, yönetişim ve idare yaklaşımının geliştirilmesi (Moghli, 2023).

Filistin'de bir yandan Batı Şeria ile Gazze Şeridi'nin birbirinden kopuk olması, diğer yandan sürekli olarak İsrail saldırı ve ablukasına maruz kalması nedeniyle bütüncül bir eğitim sisteminden bahsetmek oldukça zordur. Bununla birlikte, Filistin eğitim sistemi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Filistin'de okulöncesi eğitim hizmetinin daha çok özel kuruluşlar ve STK'lar tarafından sunulduğu söylenebilir. Okulöncesi eğitim kurumları için gerekli standartlar Eğitim Bakanlığı tarafından belirlemekte ve bu standartları sağlayan kurumlara işletme lisansı verilmektedir. Filistin'de mevzuat gereği bir yıllık zorunlu okulöncesi eğitim uygulaması söz konusudur. Her okul bölgesinde/ilçede okulöncesi eğitimden sorumlu bir üst düzey yönetici bulunmaktadır (Hasan, 2024).

Filistin örgün eğitim sisteminde *ilkokul* kademesinde 1. sınıftan 4. sınıfa kadar, *ortaokul* kademesinde 5. sınıftan 10. sınıfa kadar, *lise* kademesinde ise 11. ve 12. sınıflarda eğitim verilmektedir. Lise eğitiminden sonra öğrencilerin yüksekokul ve üniversitelere kabul için *Tawjihi* sınavına girmeleri gerekmektedir (Hasan, 2024). Filistin'de gerek devlete ait, gerekse UNRWA ve özel sektöre ait erkek, kız ve karma olmak üzere üç tür okul bulunmaktadır. Filistin'de ilkökul ve ortaokul kademeleri zorunlu temel eğitim kapsamındadır ve hazırlık aşaması (1. ila 4. sınıflar) ile güçlendirme aşaması (5. ila 10. sınıflar) olmak üzere iki alt kademeye ayrılmaktadır. Lise eğitiminden oluşan ortaöğretim kademesinde genel liseler ve meslek liseleri olmak üzere iki farklı okul türü bulunmaktadır. UNRWA sadece zorunlu temel eğitim düzeyinde eğitim hizmeti sunmakta, ortaöğretim düzeyinde eğitim vermemektedir. Toplam 3.030 okuldan oluşan Filistin eğitim sisteminde bu okulların 2.212'si devlet, 451'i özel, 377'si UNRWA okullarından oluşmakta, bunların 1.811'i Batı Şeria'da, 401'i Gazze'de bulunmaktadır. 451 özel okuldan 389'u Batı Şeria'da bulunmaktadır (Moghli, 2023).

Filistin yükseköğretimi 2 yıllık eğitim veren meslek yüksekokulları (kolejler) ile 4 yıllık lisans programları sunan üniversitelerden oluşmaktadır. Filistin'de 9'u Batı Şeria'da, 4'ü Gazze'de olmak üzere 13 üniversite bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Filistin'de 12 teknik, 14 toplum koleji ve bir sanat ve müzik enstitüsü bulunmaktadır (Hasan, 2024).

İsrail'in 7 Ekim 2023 sonrasında Gazze'yi işgal girişiminden sonra tüm eğitim kurumlarında eğitim sekteye uğramış, bu süreçten 88.000 öğrenci etkilenmiştir. Bu dönemde yaklaşık 300 okul binası hasar görmüştür. Bu sayı Gazze'de hasar gören toplam binaların yaklaşık %61'ini oluşturmaktadır. Savaş durumu nedeniyle yaklaşık 555 Gazzeli öğrenci yurt dışı bursundan yararlanamamıştır. Yine bu dönemde okulların kapanması nedeniyle 2023-2024 akademik yılında 625.000 okul öğrencisi eğitim hizmetinden mahrum kalmıştır (Hasan, 2024). Filistin'de 7 Ekim 2023 sonrasında okul çağındaki çocukların eğitimleri, gelişimleri, psikolojik olarak desteklenmeleri ancak informal eğitimle sağlanabilmektedir. Çünkü savaş nedeniyle formal eğitimin kesintiye uğraması,

ayrıca çocukların aileleri ile birlikte zorla yerinden edilmeleri gibi nedenlerle, çocukların savaşın yol açtığı zorluklarla mücadelede edebilmelerinde informal eğitimden başka bir seçenek kalmamıştır (Phusavat ve Buheji, 2024).

Filistin eğitim sisteminin finansmanı ağırlıklı olarak hükümet bütçesinden karşılanmaktadır. Filistin hükümetinin 2022'de eğitime yaptığı harcama toplam kamu harcamalarının %18,7'sine denk gelmektedir. Bununla birlikte eğitim finansmanında bağışçılarla uluslararası örgütlerin desteği de bulunmaktadır. Ancak, uluslararası örgütlerin mail desteği, politik değışimlere/söylemelere karşı kırılan olduğu için güvenilir ve sürdürülebilir değıldir. Örneğin, Filistin'de eğitime destek/fon sağlayan uluslararası kuruluşlar ihtiyaç duyulan öğretim malzemelerini İsrail kontrolü nedeniyle eğitim kurumlarına ulaştıramamaktadır (Hasan, 2024). Bu durum eğitim planlaması ve süreçlerinde kaliteyi yakalamayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan, Filistin eğitim sistemi, İsrail işgalinin ekonomik kaynak ve şartlar üzerinde oluşturduğu baskı ve denetim nedeniyle ciddi bir mali istikrarsızlıkla karşı karşıyadır. Çünkü işgal süreci, Filistin ekonomisinin gerilemesine yol açmakta, bu durum Filistin yönetiminin eğitim için dış yardımlara bağımlılığını artırmaktadır. İşgal altında bile eğitim hizmetlerinin sunulmasını zorunlu kılan uluslararası yasal yükümlülöklere rağmen, İsrail'in işgal politikalarının yol açtığı mali krizler, sunulan eğitim hizmetlerinin etkililiğini düşürmekte ya da eğitim hizmetlerini tamamen sekteye uğratmaktadır (Moghli, 2023).

Filistin'de eğitim politikalarının normal/olağan duruma göre belirlenmesi mümkün değıldir. Çünkü politika belirlenirken olağanüstü durumların da dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin, Oslo anlaşmaları sonrasında Filistin yönetimi eğitimde genel kaliteyi artırmaya, öğretmen eğitimini iyileştirmeye yönelik müfredat çalışmaları başlattıktan sonra Eylül 2000'de Batı Şeria'ya yapılan İsrail saldırısı (yeni işgal girişimi) nedeniyle *ikinci intifada* diye adlandırılan yeni bir kriz başlamış, doğal olarak eğitim politikası uygulamada sekteye uğramıştır. Eğitim sistemi üzerindeki bir başka yıkıcı faktör, 2007 yılında Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasındaki siyasi ayrışma olmuştur. Genel olarak Filistin eğitim sisteminin bütünleşmiş bir özellik göstermediğı, sürekli değışen siyasi ve sosyal şartlar nedeniyle kırılan bir yapıya sahip olduğu, tam anlamıyla bir yönetsel hâkimiyetten yoksun olduğu söylenebilir. Filistin'de STK'lar ve diğere sivil kuruluşlar, eğitim politikalarının belirlenip uygulanmasına Eğitim Bakanlığı ile koordineli çalışmalar yapan kuruluşlar olmaktan ziyade, sadece hizmet sağlayarak Bakanlığın faaliyetlerini tamamlayan kuruluşlardır. Filistin eğitim sistemi anayasa, bağımsızlık bildirgesi, müfredat ve uluslararası sözleşmeler olmak üzere dört temel üzerine oturtulmuş olsa da uygulamada bu dört farklı temel arasında bazı çelişkiler söz konusudur. Öte yandan, Filistin eğitim sisteminde, İsrail saldırıları ve işgal girişimleri nedeniyle, güvenliğı önceleyen bir anlayışın ön planda olması, toplumla birlikte eğitimciler ve öğrencileri de sürekli baskı altında bırakmaktadır. Filistin'de sivil toplum kuruluşları şartlı fonlara bağımlı oldukları için eğitim sektörüne mali destek sağlamada bağımsız/özgür değıillerdir. Özellikle uluslararası kuruluşların eğitime desteklerinin de şartlara bağılı olması, eğitim politikalarının belirlenip uygulamaya geçirilmesinde Eğitim Bakanlığının elini-kolunu bağlamaktadır (Moghli, 2023).

Sonuç ve Öneriler

Filistin topraklarında eğitim 16. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devletinin kontrolünde olmuştur. Osmanlı Devletinde 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlayan çağdaş eğitim hareketleri, Tanzimat dönemi ile birlikte Filistin topraklarında da karşılık bulmaya başlamıştır. Osmanlı Devletinde 1869 yılında yürürlöğe giren maarifi umumiye nizamnamesinden sonra, Osmanlı Devletinin yanında batılı devletler de Filistin'de modern okullar açmaya başlamışlardır. Ancak bu okullar ilk ve ortaokul düzeyinde eğitim veren okullarla sınırlı kalmıştır. Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti Filistin topraklarından çekilmesiyle Filistin'de İngiltere manda yönetimi kurulmuş ve Filistin eğitim sisteminin kontrolü bu yönetime geçmiştir. İngiliz manda yönetimi Osmanlı Devleti'nden devraldığı eğitim sistemini yaygınlaştırarak, lise düzeyinde de okullar açmaya çalışmıştır.

İsrail Devletinin kurulması (1948) ile Filistin eğitim sistemi İsrail devletinin kontrolüne geçtikten sonra, Batı Şeria'daki okullar Ürdün, Gazze Şeridi'ndeki okullar ise Mısır eğitim

müfradatını takip etmişlerdir. Ancak İsrail Devleti 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar, kendi ulusal varlığı ve güvenliğine bir tehdit olarak gördüğü gerekçesiyle, Filistin eğitim sistemi üzerinde sıkı ve baskıcı bir denetim uygulamıştır. Oslo Anlaşmasından sonra Filistinliler kendi eğitim sistemini yönetme yetkisine sahip olabilmiş, ulusal bir Filistin eğitim sistemi oluşturma çabaları İngiltere, İtalya ve Fransa gibi devletlerle UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Oslo anlaşmasından sonraki süreç İsrail yönetimini Filistin'e karşı daha da kışkırtmış, Filistin'de okullar İsrail askerlerinin saldırıları nedeniyle savaş alanına dönüşmüştür. İsrail'in Filistin ve Filistin eğitim sistemi üzerindeki en yıkıcı saldırıları 7 Ekim 2023'te başladığı Gazze'yi işgal girişimi ile başlamıştır. Filistin'in geleceğini yok olmaya sürükleyen, binlerce öğrenci ve eğitimcinin öldürüldüğü, eğitimin tamamen durma noktasına geldiği bu süreci en iyi ifade edebilecek kavram *eğitim soykırımı* (educide) ya da *akademik katliam* (academic massacre).

Filistin'de 7 Ekim 2023 tarihinden sonra yaşanan yıkım, katliam ve soykırımın Filistin eğitim sistemi (genel olarak Filistin halkı) üzerinde yol açtığı hasar, uluslararası örgütler tarafından -bu durum sanki bir doğal afetmiş gibi algılanarak- doğal afetlere özgü geliştirilen yöntemlerle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu süreçte diğer devletler ve uluslararası örgütler genelde bu hasara yol açan sorunun acilen çözülmesi gerektiği gerçeğine duyarsız kalmakta, bu konuda yeterince inisiyatif almamaktadır. Filistin'e yapılan destek, maalesef, lafla gemi yürütmeye çalışmanın ya da su alan bir gemiyi tas ya da kovayla boşaltmaya çabalamanın ötesine geçmemektedir. Hatta yıllardır süren bu çatışma ortamında, ayakta kalabilip eğitimine devam edebilme becerisinden yoksunlanmış gibi algılanarak, Filistin halkına bu kapsamda nasıl beceri kazandırılabilmesine yönelik akademik çalışmalar bile yapılmaktadır. Böyle bir ortamda Filistinli çocukların öğrenebildikleri şeyin özeti, "İsrail bombardımanı altında öldüklerinde, kimliklerinin tespit edilebilmesi için vücutlarının dört bir tarafına isimlerini kazımaları" âdetinde gizlidir.

Neredeyse bir asırdır devam eden Filistin sorunu, özellikle 7 Ekim 2023 sürecinden sonra, yukarıda da ifade edildiği gibi sözlü eleştiri ve protesto yoluyla ya da temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma düşen Filistinlilere bu kapsamda maddi ve manevi yardım etme yoluyla çözülemeyecek bir boyuta taşınmıştır. Bu sorunun çözümü için yapılması gereken asıl şey, Filistinlilerin maruz kaldığı katliamın temel insan hakları kapsamında ele alınması ve bu hakları hiçe sayıp, adeta tüm dünyaya meydan okuyarak, Filistin üzerindeki baskılarını bir soykırıma dönüştüren İsrail'in, bir şekilde, daha da geç kalınmadan durdurulmasıdır.

Kaynakça

- Abu-Saad, I. (2019). Palestinian education in the Israeli settler state: Divide, rule and control, *Settler Colonial Studies*, 9(1), 96-116.
- Abu-Saad, I. ve Champagne, D. (2006). Introduction: A historical context of Palestinian Arab education, *American Behavioral Scientist*, 49(8), 1035-1051. Doi: 0.1177/0002764205284717.
- Adwan, S. (2001). Schoolbooks in the making: From conflict to peace: A critical analysis of the new Palestinian textbooks for grades one and six. *Journal of Politics, Economics and Culture*, 2, 57-69.
- Adwan, S., Bar-Tal, D. ve Wexler, B. (2016). Portrayal of the other in Palestinian and Israel schoolbooks: A comparative study, *Political Psychology*, 37(2), 201-217, doi: 10.1111/pops.12227.
- Alqaisiya, W. ve Perugini, N. (2024). The academic question of Palestine, *Middle East Critique*, 33(3), 299-311. <https://doi.org/10.1080/19436149.2024.2384009>.
- Al-Ramahi, N. ve Davies, B. (2002). Changing primary education in Palestine: Pulling in several directions at once, *International Studies in Sociology of Education*, 12:1, 59-76, DOI: 10.1080/09620210200200083.

- Aslan, H. ve Alamleh, M. (2015). Osmanlı döneminde Kudüs'teki ilmî hayat, *Journal of Islamic Research*, 26(3), 93-99.
- Assaf, S. (1997). Educational disruption and recovery in Palestine. In S. Tawil (Ed.), Final report and case studies of the Workshop on Educational Destruction and Reconstruction in Disrupted Societies (pp. 51-61). Geneva, Switzerland: UN Educational, Scientific, and Cultural Organization.
- Avcı, Y. (2015). 19. yüzyılın son çeyreğinde Filistin limanı Yafa: Bir çatışma ve rekabet odağı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(29), 385-411.
- Davis, R. (2003). Commemorating education: Recollections of the Arab college in Jerusalem, 1918-1948. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 23(1-2), 190-204;
- Dickson, A., Walker, N. ve Gill, J. (2021). EU Review into Palestinian school textbooks, *Commons Library Debate Pack*.
- Foster, Z. J. (2011). *Arab historiography in mandatory Palestine, 1920-1948*, Master of Arts in Arab Studies, Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University.
- Hasan, A. (2024). Education resilience under the occupation- Case of Palestine, *International Journal of Inspiration, Resilience & Youth Economy (IJIRYE)*, 8(1), 33-45. <http://dx.doi.org/10.18576/ijye/080103>.
- Holt, M. (2001). The right of the child denied: Palestinian children under occupation, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d6f94c83a8359f77e16c656e6471e4728dbf583a>. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2018.1487125>.
- Jabali, O., Hamamra, B. ve Ayyoub, A. (2024). Critical thinking, assessment, and educational policy in Palestinian universities, *International Journal for Educational Integrity*, 20(12), 1-23. <https://doi.org/10.1007/s40979-024-00160-9>.
- Karaköse, H. (2018). Filistin ve Kudüs meselesine genel bir bakış (XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyıl ortalarına kadar), *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2018, 4(2), 150-165.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SUSBID)*, 15, 170-189.
- Kramer, G. (2002). *A History of Palestine: From the Ottoman conquest to the founding of the state of Israel* (Geschichte Falastinas: Von der Osmanischen Eroberung bis zur gründung des staates Israel; Çeviren: Graham Harman and Gudrun Kramer), Princeton University Press.
- Masalha, N. (1997). *A land without a people: Israel, transfer and the Palestinians*. London: Faber and Faber.
- Miftah. (2005). Miftah's facts & figures: Statistics and numbers documented September 28th, 2000-December 5th, 2005. Retrieved from <http://www.miftah.org/report.cfm>.
- Milton, S., Elkahlout, G. ve Barakat, S. (2023). Protecting higher education from attack in the Gaza Strip, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 53(6), 1024-1042, DOI: 10.1080/03057925.2021.1987192.
- Ministry of Education & Higher Education (2015). *Palestine inclusive education policy*, <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/English%20-%20IE%20Policy.pdf> [26.08.2024].
- Moghli, M. A. (2023). *Civil society and education policy change in occupied West Bank/Palestine*, Centre for Lebanese Studies, Beirut.
- Moughrabi, F. (2001) The politics of Palestinian textbooks, *Journal of Palestine Studies*, 31(1), 5-19, DOI: 10.1525/jps.2001.31.1.5.

- Naser-Najjab, N. (2020). Palestinian education and the ‘logic of elimination’, *Settler Colonial Studies*, 10(3), 311-330, <https://doi.org/10.1080/2201473X.2020.1760433>.
- Phusavat, K. ve Buheji, M. (2024). Mapping informal learning for displaced learners during the war on Gaza 2023- Application of situated cognition, *International Journal of Learning and Development*, 14(1), 1-16, <https://doi.org/10.5296/ijld.v14i1.21626>.
- Rabia, I. S. I. ve Habash, L. (2024). The hidden war on higher education: Unmasking the ‘educide’ in Gaza, *The War on Gaza and Middle East Political Science (The Project on Middle East Political Science)*, https://pomeps.org/wp-content/uploads/2024/04/POMEPS_Studies_51_Web-1.pdf, 8-13.
- Scotto, G. (2016). The image of Palestine and the Palestinians in Israeli textbooks (Book review), *Italian Journal of Sociology of Education*, 8(2), 225-236.
- Şimşek, M. (2017). 20. yüzyılın başında Kudüs Sancağı'nda yabancılara ait okullar, II. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 17-20, Eylül 2017, Malaga.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis, *IDS Practice Paper in brief 13*; Kırıl, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SUSBID)*, 15, 170-189.
- Zelkovitz, I. (2014). Education, revolution and evolution: The Palestinian universities as initiators of national struggle 1972–1995, *History of Education*, 43:3, 387-407, DOI: 10.1080/0046760X.2014.889226.

Extended Abstract

Introduction

In this study, the Palestinian education system was examined under the main headings of the Ottoman period (1516-1917), the British mandate period (1917-1948) and the period after the establishment of the State of Israel (1948). Moreover, The period after the establishment of the State of Israel is discussed under the subheadings of the Intifada periods, the Oslo Accords process and the period after October 7, 2023. In this context, the following research questions will be answered:

- What kind of developments have occurred in the Palestinian education system during the Ottoman and British mandate periods, and after the establishment of the State of Israel and the Oslo Accords?
- What effects did the period after October 7, 2023 have on the Palestinian education system?
- What general assessment can be made regarding the Palestinian education system?

Method

This study was conducted using document analysis, which is included in the scope of qualitative research methods. In this analysis, also called documentary scanning, written sources containing information about the subject intended to be researched are examined and evaluated (Wach, 2013; Kırıl, 2020). In this context, research data were obtained by examining existing records and documents related to the research topic and these data were evaluated in line with the purpose of the research. In line with the purpose of the study, books, articles, theses, organization reports and news sites related to the Palestinian education system were scanned. The data obtained in this way was evaluated within the scope of the questions sought to be answered in the research and reported.

Findings

In Palestine, which remained under Ottoman rule between 1516 and 1917, in line with the reforms in the Ottoman education system following the Tanzimat declaration, schools began to be open. With the enactment of the General Education Regulation in 1869, the Ottoman education system introduced primary and secondary levels, leading to the establishment of primary schools in Palestine (Abu-Saad ve Champagne, 2006). During the Ottoman period, some middle schools were also established, but no higher education institutions were opened (Kramer, 2002).

The British mandate in Palestine, expanded and managed private schools at the kuttap (Muslim schools) level and schools operating under the Ottoman system. During mandate period, high schools began to emerge, albeit in limited numbers. Graduates of these schools often found employment as civil servants, gaining economic security and social status under the mandate administration (Abu-Saad and Champagne, 2006). Public schools in Paletsine employed Palestinian teachers and principals; however, the British mandate determined the curriculum, which excluded Palestinian and Arab culture and history (Davis, 2003; Abu-Saad ve Champagne, 2006).

The Palestinian education system was under Egyptian and Jordanian control between 1948 and 1967, with schools in the West Bank following the Jordanian curriculum and those in Gaza adhering to the Egyptian curriculum. From 1967 to 1994, the Israeli military controlled education in both regions (Adwan, Bar-Tal, & Wexler, 2016). Under Israeli military rule, schools often became conflict zones, with students facing harassment and violence from soldiers. During the first intifada, which began in 1987, schools became battlegrounds. The Israeli disrupted education by provoking students, raiding schools, physically attacking staff and students, destroying materials, and deploying tear gas in classrooms. In 1988 and 1989, all 1,194 schools in the West Bank were closed for nine and eight

months, respectively, by military order, impacting approximately 310,000 students (Holt, 2001; Al-Ramahi and Davies, 2002; Abu-Saad and Champagne, 2006).

The Oslo peace agreement, signed in September 1993, compelled the Israeli military to transfer authority over the Palestinian education system to the Palestinian National Authority. After a long period of external control, in August 1994, the Palestinian Ministry of Education and Higher Education was established to rebuild and reform the education system. Several states and international organizations including the United Kingdom, Italy, France, UNESCO, UNICEF and the World Bank supported this effort by providing funding and expertise (Al-Ramahi and Davies, 2002). The Palestinian Authority established a curriculum center in 1994, with support from UNESCO, to evaluate and reform the inherited curriculum (Moughrabi, 2021).

Since October 7, 2023, Israeli attacks have severely damaged approximately 80% of schools in Gaza, closed all universities, and disrupted education due to internet outages. Academic activities for students and staff came to a halt. In the West Bank, universities transitioned to online education to avoid harassment, arrests, and shootings by Israeli soldiers (Jabali, Hamamra, & Ayyoub, 2024). This period has been characterized by what scholars term "educide," or the systematic destruction of education (Rabia and Habash, 2024). In the first 10 months of this crisis process, 10,216 students, 402 teachers and 107 university professors were killed. Over 600 thousand Palestinian children were left without access to schools, and more than 90 thousand university students were deprived of education. This catastrophic loss has been described as an "education genocide" or "academic massacre" (Rabia & Habash, 2024; Alqaisiya & Perugini, 2024).

Conclusion, Discussion and Recommendations

Palestinian education was under the control of the Ottoman State between 1516 and 1917. Contemporary education movements in the Ottoman State found a response in Palestine during the Tanzimat period. In this period, Western countries also started to open schools in Palestine. However, these efforts were limited to primary and middle schools. Following World War I, a British mandate was established in Palestine. The British mandate tried to expand the inherited education system and open a few high schools. With the establishment of the State of Israel in 1948, Palestinian education came under Israeli control. However, until the 1993 Oslo Accords, schools in the West Bank continued to use the Jordanian curriculum, and schools in Gaza continued to use the Egyptian curriculum. In this period, the State of Israel exercised strict control and pressure on the Palestinian education system, on the grounds that it was a threat to its national existence and security. After the Oslo Accords, Palestinians were able to manage their own education system, and efforts to establish a national Palestinian education system were financially supported by states such as England, Italy and France, as well as international organizations such as UNESCO, UNICEF and the World Bank. Unfortunately, Oslo process further provoked the Israel against Palestine, and schools in Palestine turned into a battlefield due to attacks by Israeli soldiers. Israel began its greatest destruction of Palestine and the Palestinian education system on October 7, 2023. The concept that can best describe this terrible event is *educide* (educational genocide) or *academic massacre*.

The damage caused by the destruction, massacre and genocide experienced in Palestine after October 7, 2023 is perceived by international organizations as if it were a natural disaster and is being tried to be eliminated with methods developed specifically for natural disasters. In this context, the support provided to Palestine does not go beyond trying *to run a cheese ship with words or trying to try to empty a leaking ship with pots and pans*. The summary of what Palestinian children can learn in such an environment is hidden in the practice of *carving their names on all four sides of their bodies* when they die under Israeli bombardment so that their identities can be determined. The first thing that needs to solve this problem is to address the massacre that Palestinians are subjected to within the scope of basic human rights. The second thing that can be done is to stop the genocide that Israel has been carrying out before the eyes of the world in the 21st century, without wasting any time.